

ЯК ВІДБУВАЄТЬСЯ РОЗВИТОК ДИТИНИ

Дещо з теорії

Для наочності проведіть невеликий експеримент серед знайомих, які виховують дітей. Зазвичай батьки дітей до 10 років добре знають інтереси, смаки, найближче оточення своєї дитини, а потім ситуація змінюється. Сумніваєтесь?

Батьки, які виховують дітей віком до 10 років, дайте відповідь собі на такі запитання.

Яка іграшка у вашої дитини улюблена?

Як звати виховательку (вчительку) вашої дитини?

Яку книжку любить читати (або любить, щоб їй читали) ваша дитина?

Який шкільний предмет (або заняття) улюблений у дитини?

Який колір любить дитина?

Батьки, які виховують дітей віком від 10 років, питання для вас.

У яку гру грає ваша дитина?

Як звать сусіда (або сусідку) по парті вашої дитини?

Як звать вчителя природознавства (фізики)?

Яку книгу читає ваша дитина зараз?

Як любить відпочивати ваша дитина?

Упевнені, що чим старшою є дитина, тим складніше відповісти на ці прості запитання. Нікому не варто турбуватися, це аж ніяк не свідчить що ви погані батьки. Адже змінюється дитина, іншою стає і роль батьків у її житті.

У книжці ми не розглядаємо аспекти суто фізичного розвитку, генетичні особливості, а зосереджуємося на особливостях

психічного розвитку дитини від народження до ранньої юності та на тому, як ви можете впливати на всіх етапах. Оскільки цей процес складний і ми обіцяли поєднати життєві речі та наукові, у цьому розділі зазначимо деякі поняття. Обіцяємо, що подальших розділах все пояснимо на прикладах і труднощів буде набагато менше, ніж засвоює ваша дитина протягом дня.

Розглядаючи особливості психічного розвитку на кожному віковому етапі, виділяють зміст розвитку та його рушійні сили. Іншими словами, що саме і як змінюється у внутрішньому світі дитини, а також чому, під впливом чого це відбувається і завдяки чому дитина постійно вдосконалюється.

Взаємодія з дитиною. Це джерело розвитку дитини чомусь найчастіше ігнороване батьками, очевидно, через сподівання на садок, школу, гуртки, але воно найпростіше і найбільш ефективне. Адже для цього не потрібно виділяти особливе місце чи час. Якщо ви знатимете хоча б приблизно, як розвивається дитина в певному віці (що вона може вміти і знати, як мислить тощо), ви зможете постійно якісно взаємодіяти просто в процесі життєдіяльності. Наведімо приклад.

Ви йдете до супермаркету за покупками й берете із собою свою дитину. Їй може бути рік, а може більше — не має значення. Ваш спільно проведений час у процесі купівлі необхідних продуктів має бути взаємодією.

Якщо дитина маленька, то ви розмовляєте з нею:

— Дитячий крем потрібен Микитці...

— Тепер нам треба купити торт до святкового столу. Який торт ми виберемо? У нас усі люблять бісквітно-

кремовий, його й візьмемо. Гляньмо на термін зберігання. Підходить...

— О, халва! Бабуся її обожнює! Потішмо її.

— Потрібно не забути купити хліба.

Якщо дитина старша, то можна дозволити їй котити візок із покупками. Радитися:

— Спочатку купімо фрукти, а потім уже підемо вибирати соки.

— З якою начинкою купимо пиріжки? Є з повидлом, як купували минулого разу. Тобі тоді сподобалися пиріжки з яблучним повидлом? Чи хочеш з іншою начинкою?

Під час такої взаємодії дитина здобуває і соціальний досвід: у супермаркеті треба залишити речі в камері зберігання; узяти візок, акуратно його котити, щоб не заважати іншим людям; якщо є запитання, то можна звернутися до людей, які

працюють у магазині (їх можна впізнати за спеціальною формою); розрахуватись на касі за покупки тощо.

Із джерелами розвитку дитини тісно пов'язана **рушійна сила розвитку**. Рушійною силою є різні суперечності. Найчастіше це відбувається, коли

Запам'ятайте! Головні джерелами розвитку є, по-перше, ваша взаємодія з дитиною, а по-друге, здобуття дитиною соціального досвіду. Це вам під силу, у вас так багато можливостей!

вмінь, навичок, знань дитини не досить для нових умов розвитку, у яких вона опинилася.

Наприклад, дитині потрібно самій познайомитися зі своїм однолітком. Вона бачила, як раніше в її присутності це робили дорослі, але тепер їй треба самостійно назвати своє ім'я, запитати ім'я іншої дитини й разом із нею гратися. Такі умови спонукають дитину самостійно робити те, чого раніше вона не робила.

Не бійтеся позитивних змін! Що різноманітнішими будуть умови життєдіяльності дитини, то більше їй доведеться розвиватись.

Ви вже знаєте, що є різні **вікові етапи** в розвитку дитини. Ми часто говоримо «немовля», «дошкільник», «молодший школяр», «підліток»... Уточнімо вікову періодизацію.

Період від народження до 2 місяців — новонародженість, від 2 місяців до 1 року — немовля, від року до 3 років — раннє дитинство, від 3 років до школи — дошкільник, 6-7 — 10-11 — молодший шкільний вік, 11-14 років — підліток і 15-18 років — період ранньої юності. Такий поділ, звичайно, умовний, і назви періодів у різних фахівців (психологів, педагогів, медиків) і в різних країнах можуть мати відмінності, але їхня характеристика порівнянна. Кожному періоду притаманні спільні особливості психічного розвитку.

«Звання» дитини не змінюють чітко за календарем. Ознакою переходу від однієї стадії розвитку до іншої буде зміна **провідного виду діяльності**. Це дуже важливо розуміти. Провідною буде та діяльність, якою дитина займається на певному віковому етапі найбільше. У ході цієї діяльності відбуваються зміни у психічних процесах і психологічних особливостях особистості.

Провідні види діяльності взаємопов'язані, і кожен попередній є підготовчим етапом для наступного.

Так, наприклад, у ранньому віці (від 1 до 3 років) провідним видом діяльності є предметно-маніпулятивна. Дитина усілякими способами вивчає предмети навколо себе, виконує нескладні дії з ними, намагається пізнати їхні властивості та призначення. У хід іде все. Стукати ложкою по каструлі, подивитися, як летить келих на підлогу, намалювати каракулі на шпалерах... Дитина не шкодить, вона просто вивчає і вчиться діяти в абсолютно невідомому світі. Не заважайте, а допомагайте. Створюйте умови, що дозволять дитині здобувати новий досвід без стресів для вас!

Що якіснішим є розвиток дитини на кожному віковому етапі, то більше можливостей розвитку на наступному!

Пояснення нового дитині без її діяльності не працюють. Не забувайте про правило взаємодії.

Маніпуляції з предметами в дошкільний період перетворюються на ігрову діяльність. Усі знання, навички та вміння, здобуті на попередньому етапі під час ознайомлення з предметами, дитина використовує в нових умовах — вона грається з ними. Ігор існує величезне розмаїття. Це не лише традиційні ігри з певними правилами чи ролями. Покотити по столу чашку і склянку, улаштувавши змагання між ними, створити острів на підлозі з дбайливо випраної і випрасуваної вами постільної білизни — це теж ігри. Тож дивіться рекомендації для себе в попередньому абзаці.

Від ігрової діяльності в дошкільному віці дитина переходить до навчальної в молодшому шкільному віці. Це не означає, що ігри закінчилися. Навпаки, що більше та різноманітніше дитина гралася в попередньому періоді, що більше робитиме це, будучи школярем, то ефективнішим буде навчання.

Далі, в історіях, ми більш детально проаналізуємо особливості діяльності дитини за віковими етапами й те, які новоутворення формуються як результат. **Новоутворення** — це одне нескладне поняття. Усім вам зрозумілі новоутворення на етапах фізичного та фізіологічного розвитку дитини. Наприклад, так зване ламання голосу в хлопчиків відбувається в період статевого дозрівання приблизно в 13-15 років. У цей же фізіологічний період відбувається зростання грудей у дівчаток — років із 10. Це щось нове в дитині, незворотно, те, що визначатиме наступні новоутворення. Аналогічні новоутворення відбуваються і в психічному розвитку дитини. Просто в більшості батьків знання про це ті самі, життєві. Усі розуміють, що дитина змінюється, але чітко усвідомити ці новоутворення не вистачає наукової бази. Під новоутвореннями в цьому випадку розуміють психіч-

ні та соціальні зміни в дитині, що визначають її свідомість, ставлення до середовища, внутрішнє та зовнішнє життя, її розвиток у цей період. Відбувається перебудова всієї особистості на новій основі.

Далі ми звернемо на це увагу, звичайно, на спрощеному рівні. Знаючи, до яких новоутворень іде ваша дитина на кожному віковому етапі, вам легше буде розуміти її, допомагати їй ефективно розвиватися.

Новоутворення призводять до перебудови свідомості дитини та змінюють усю систему ставлення її до діяльності й до себе; при цьому змінюється **ситуація розвитку**. Наприклад, у період дитинства основною діяльністю є безпосереднє емоційне спілкування з матір'ю. Новоутворенням цього періоду стає потреба в спілкуванні з дорослим, а відповідно — нові, нефізичні відчуття та емоційні стани, яких не було в дитини в період новонародженості.

Для тих, хто любить бачити картину системно й повно, пропонуємо шпаргалки, у яких представлено загальну схему вікового розвитку дитини від народження до початку юності. Якщо вона видасться вам заскладною, можете поки що спокійно її пропустити. В історіях ми все пояснимо на прикладах, а потім ви усвідомлено можете повернутися до цих тез.

НОВОНАРОДЖЕНІСТЬ (ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО 2 МІСЯЦІВ)

Соціальна ситуація розвитку: повна біологічна залежність від матері.

Провідна діяльність: —

Центральні новоутворення: —

Психологічні новоутворення: комплекс поживлення.

НЕМОВЛЯ (ВІД 2 МІСЯЦІВ ДО 1 РОКУ)

Соціальна ситуація розвитку: спільне життя дитини з матір'ю.

Провідна діяльність: безпосередньо-емоційне спілкування з матір'ю.

Центральні новоутворення: потреба в спілкуванні з дорослим.

Психологічні новоутворення: диференційовані відчуття та емоційні стани.

РАННЄ ДИТИНСТВО (1–3 РОКИ)

Соціальна ситуація розвитку: пізнання навколишнього світу, спільна діяльність із дорослим.

Провідна діяльність: предметна діяльність спільно з дорослим.

Центральні новоутворення: свідомість «я сам / я сама».

Психологічні новоутворення: «афективне» сприйняття об'єктів і ситуацій; розвинене активне мовлення; помітно дієве мислення; формування внутрішнього плану; упізнавання та відтворення; мимовільна увага.

ДОШКІЛЬНЕ ДИТИНСТВО (3–6 РОКІВ)

Соціальна ситуація розвитку: пізнання світу людських стосунків і їхня імітація.

Провідна діяльність: сюжетно-рольова гра.

Центральні новоутворення: підпорядкування мотивів; самосвідомість.

Психологічні новоутворення: сформоване правильне мовлення; розвинена мимовільна пам'ять; початок розвитку довільної пам'яті; цілеспрямоване сприйняття з аналізом; наочно-образне мислення, наприкінці періоду перехід до словесного мислення; творча уява; диференціація перцептивних (органами чуттів) та емоційних процесів; розширення сфери емоцій; емоційне регулювання поведінки.

МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК (6–10 РОКІВ)

Соціальна ситуація розвитку: соціальний статус школяра.

Провідна діяльність: навчальна діяльність.

Центральні новоутворення: довільність; почуття компетентності.

Психологічні новоутворення: словесно-логічне мислення (з опертям на наочність); сприйняття з аналізом; поява сприйняття з елементами синтезу (наприкінці періоду); довільна смислова пам'ять; довільна увага; навчальні мотиви; адекватна самооцінка; узагальнення переживань, логіка почуттів і поява внутрішнього життя.

ПІДЛІТКОВИЙ ВІК (10–15 РОКІВ)

Соціальна ситуація розвитку: емансипація від дорослих і групування.

Провідна діяльність: інтимно-особистісне спілкування з однолітками.

Центральні новоутворення: почуття дорослості (молодший підлітковий вік) та «Я-концепція» (старший підлітковий вік).

Психологічні новоутворення: теоретичне рефлексивне мислення; інтелектуалізація сприйняття і пам'яті; особистісна рефлексія; гіпертрофована потреба в спілкуванні з однолітками.

РАННІЙ ЮНАЦЬКИЙ ВІК (15–18 РОКІВ)

Соціальна ситуація розвитку: первісний вибір життєвого шляху.

Провідна діяльність: навчально-професійна діяльність.

Центральні новоутворення: самовизначення.

Психологічні новоутворення: диференціація здібностей; орієнтація на майбутнє; світогляд.